

دانشگاه ایستادن بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

عنوان:

ایل قشقایی در دو جنگ جهانی

استاد راهنما:

دکتر مسعود مرادی

استاد مشاور:

دکتر عبدالرسول خیراندیش

تحقیق و نگارش:

علی شهوند

۱۳۸۷ / ۱۱ / ۱۵

۱۳۸۶/۱۰/۲۶

کتابخانه دانشگاه بلوچستان
گنجینه

۱۰۴۹۶۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ خَبِيرٌ

ای مردم ما همه شما را از زن و مردی آفریدیم و شعبه های بسیار و
قبائل مختلف گردانیدیم تا یکدیگر را بشناسید همانا گرامی ترین شما
نزد خداوند با تقواترین شما هستند. همانا خدا دانا و آگاه است.

سوره حجرات آیه ۱۳

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان ایل قشقایی در دو جنگ جهانی قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی توسط دانشجوی علی شهوند تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر مسعود مرادی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

علی شهوند
۱۳۹۷

این پایان نامه ۴۰۰ واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۱۳۹۷/۱۰/۲۶ توسط هیئت داوران بررسی و درجه عالی به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

دکتر مسعود مرادی

استاد راهنما:

دکتر عبدالرسول خیراندیش

استاد مشاور:

دکتر سید ابوالقاسم فروزانی

داور ۱:

دکتر عباس سرافرازی

داور ۲:

دکتر گیتی موسی پور

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب علی شهوند تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: علی شهوند

امضاء

تقدیم به :

پیشگاه مقدس سردار و علمدار بزرگ کربلا ، حضرت ابوالفضل العباس

سپاسگزاری

که شکری ندانم که در خورد اوست
که اوصاف مستغرق شأن اوست

نفس می نیارم زد از شکر دوست
کرا قدرت وصف و احسان اوست

سپاس بی کران ایزد منان را که توفیقش همراهی بود و خامه ناتوانم را توانایی بخشید، اکنون که کار پژوهش این پایان نامه به پایان رسیده بر خود لازم میدانم از زحمات اساتید محترم گروه تاریخ دانشگاه سیستان و بلوچستان خصوصاً جناب آقای دکتر مسعود مرادی استادراهنمای پایان نامه و استاد فرزانه ام جناب آقای دکتر عبدالرسول خیر اندیش، که بحریست بنشسته در گوشه ای، و اینجانب را رهین الطاف خویش قرار داده و مشاوره اینجانب را تقبل فرمودند تشکر و قدردانی کنم. همچنین از خانواده ام که پیوسته مشوقم بودند، و همه دوستانی که از ابتدا تا پایان کار همراه و یاورم سپاسگذارم

چکیده:

بیش از دو قرن است که ایل قشقایی به عنوان یکی از قشرهای جمعیتی فارس در تحولات تاریخ معاصر ایران نقش آفرین بوده است. این نقش آفرینی در سالهای دو جنگ اول و دوم شکلی بارزتر و برجسته تر به خود گرفت، چرا که منافع ایلی و ملی، قشقایی ها را به عکس العمل در مقابل اشغال ایران به وسیله بیگانگان در این مقطع زمانی وا داشت. آنها از دخالت در جنگ اهدافی را دنبال می کردند که در نهایت به نتایج دلخواه خود دست نیافتند. رویارویی ایل قشقایی با نیروهای انگلیسی پلیس جنوب از جدی ترین مقاومتها در مقابل اهداف استعماری انگلستان در جنوب ایران در جنگ جهانی اول محسوب می گردد که منجر به یک سلسله درگیریها میان طرفین گردید و در حالی که نسیم پیروزی بر بیرق قشقایی ها وزیدن گرفته بود، انگلیسها موفق شدند با استفاده از ریشه های اختلاف در ایل قشقایی و تفرقه افکندن میان سران ایل موجب جدایی و دشمنی گروه بزرگی از همراهان صولت الدوله به سرکردگی سردار احتشام برادر بزرگ صولت الدوله، با وی گردند. از این پس صولت الدوله علاوه بر انگلیسها با برادران خود که اینک از حمایت اجانب انگلیسی بهره مند بودند، روبرو شد. از این رو صولت الدوله و همراهانش ناگزیر به سمت فیروزآباد و مناطق گرمسیری عقب نشستند. پس از این با پایان جنگ جهانی اول در اروپا به نفع متفقین و بهبود یافتن موقعیت انگلستان در اروپا دیپلماسی فعال انگلیس در گریه های ایل قشقایی و پلیس جنوب را به نفع خود پایان داد.

قدرتگیری رضا شاه در فاصله دو جنگ و سیاست او در قبال عشایر منجر به سرکوب عشایر قشقایی و تبعید بسیاری از سران این ایل به تهران شد. صولت الدوله ایلخان مقتدر و محبوب ایل قشقایی و خانواده اش نیز از جمله تبعید شدگان بودند. با مرگ مشکوک صولت الدوله در زندان و آنگاه پس از شهریور ۱۳۲۰ فرزندان صولت الدوله با استفاده از موقعیت پیش آمده و آزادی نسبی حاصله به میان ایل بازگشتند که مسبب همه بلاهایی را که ایل قشقایی تحمل کرده بود در استعمار انگلستان می دیدند. لذا به آلمانها نزدیک شده و با دعوت از جاسوسان آلمانی از آنها حمایت کردند. انگلیسها نیز به اقدام علیه قشقایی ها پرداختند. آنها بر خلاف جنگ جهانی اول که مستقیماً رو در روی قشقایی ها قرار گرفتند این بار سعی کردند تا دولت مرکزی را علیه قشقایی ها تحریک کنند در نتیجه درگیریهای میان ایل قشقایی و دولت مرکزی را به دنبال داشت این بار نیز توفیق انگلستان در جبهه اروپا و شکست آلمان به تلاش دوباره قشقایی ها علیه انگلیسها خاتمه داد.

کلمات کلیدی: ایل قشقایی، صولت الدوله، بی طرفی، قومیت، وطن پرستی، جنگ

جهانی، جنوب ایران

فصل اول
ایران قبل از جنگ جهانی اول

۲	پیشگفتار
۵	معرفی و نقد منابع
۱۱	نگاهی کلی به ایران قبل از مشروطه
۱۴	انقلاب مشروطه
۱۹	قرار داد ۱۹۰۷
۲۱	فارس در سالهای قبل از جنگ جهانی اول

فصل دوم

جنگ جهانی اول در ایران

۳۱	آغاز جنگ جهانی اول و گسترش دامنه آن به داخل ایران
۳۸	جنگ جهانی اول در جنوب ایران
۵۲	تشکیل پلیس جنوب
۵۷	اقدامات ناصر دیوان و کازرونیها علیه انگلیسیها
۶۸	موضع ایل قشقایی در قبال حوادث جنوب از آغاز جنگ تا مه ۱۹۱۸

فصل سوم

درگیری قشقایی ها با نیروهای انگلیسی

۸۵	آغاز درگیری صولت الدوله با نیروهای انگلیسی پلیس جنوب
۹۳	درگیری در ده شیخ
۹۸	حضور نیروهای عشایری در اطراف شیراز و محاصره این شهر
۱۰۳	درگیری در احمدآباد
۱۰۷	حربه تفرقه و شکست صولت الدوله در چنار راه دار
۱۱۲	درگیری در آباده
۱۱۷	شکست و عقب نشینی صولت الدوله در فیروزآباد
۱۲۲	تلاش صولت الدوله برای تصرف مجدد فیروزآباد
۱۲۶	پایان کار و مذاکرات صلح

فصل چهارم

ایران و ایل قشقایی در فاصله دو جنگ

- ۱۳۶ ..... ایران در فاصله دو جنگ
۱۴۲ ..... ایل قشقایی در فاصله دو جنگ
۱۵۲ ..... آغاز جنگ جهانی دوم و اشغال ایران

فصل پنجم

ایل قشقایی در جنگ جهانی دوم

- ۱۶۱ ..... بازگشت برادران قشقایی
۱۶۷ ..... ایل قشقایی و آلمانی ها در آستانه جنگ جهانی دوم
۱۷۲ ..... انگلیسیها و قشقایها در جنگ جهانی دوم
۱۷۸ ..... طرح حمله به قشقایها
۱۸۲ ..... درگیری در موک و قلعه پرگان
۱۸۷ ..... درگیری در سمیرم
۱۹۲ ..... پایان درگیری و صلح
۱۹۵ ..... نتیجه
۱۹۷ ..... ضمائم

فهرست منابع و ماخذ

چکیده انگلیسی

فصل اول

ایران قبل از جنگ جهانی اول

بیشگفتار

ایران در طول تاریخ خود شاهد هجوم اقوام، فرهنگها، نژادها و تمدن های گوناگونی به سرزمین خود بوده است که ترکیب اجتماعی متنوعی را در گوشه، گوشه ایران موجب گردیده است. آنها پس از استقرار در ایران خود را جزئی از سرزمین و خاک ایران دانسته و در تحولات تاریخ ایران حضور داشته اند و در مقابل حرص و طمع بیگانگان به خاک و تمامیت ارضی کشور بدون در نظر گرفتن نژاد و قومیت، یکدل و یکزبان از خاک میهن دفاع کرده اند.

ایل قشقایی به عنوان یکی از اقوام ایرانی هستند که خطه فارس را مکانی مناسب برای زندگی تشخیص دادند یا به دلایل سیاسی وارد این سرزمین شدند از زمان حضورشان در این ایالت در تاریخ معاصر ایران نقش بارز سیاسی و اجتماعی را ایفا کرده اند. آن ها از دوران صفویه به فارس مهاجرت کرده و از دوره زندیه فعالیت سیاسی و اجتماعی خود را در عرصه تاریخ ایران آغاز کردند. این فعالیت در دوره قاجاریه با افزایش قدرت این ایل گسترش یافته و محسوس تر گردید. نقش قشقایی ها به خصوص در دوران دو جنگ جهانی که از حساس ترین مقاطع تاریخ ایران به شمار می رود برجسته تر می شود چرا که منافع ایلی و ملی آنها را به سمت دخالت و حضوری پر رنگ در این جنگ ها سوق داد.

اندک زمانی پس از آغاز جنگ جهانی اول و با توسعه دامنه جنگ میان متفقین و متحدین در اروپا، موقعیت سوق الجیشی ایران خواه، ناخواه دامنه جنگ را به داخل ایران کشاند. در چنین شرایطی اوضاع سیاسی و اجتماعی و اقتصادی ایران وضعیت بحرانی را سپری می کرد. پادشاهی جوان و بی تجربه، کشمکشهای سیاسی داخلی، اقتصادی بیمار و دخالت های مهار گسیخته بیگانگان و... همه و همه مشکلاتی بود که جامعه ایران با آن دست و پنجه نرم می کرد. حضور بیگانگان در خاک کشور علی رغم اعلام بی طرفی ایران تصمیم گیری را برای دولتمردان این کشور مشکل کرده بود در چنین شرایطی بود که مقاومت های مردمی در جای، جای کشور شکل گرفت. جنوب ایران به عنوان یکی از مناطقی که قیام های مردمی در آن از شدت و حدت بیشتری برخوردار بود قیام های مردم دشتی، دشتستان، تنگستان، کازرونی ها و قشقایی ها را به خود دید.

مقاومت قشقایی ها در مقابل نیروهای انگلیسی پلیس جنوب از پر افتخارترین مقاطع تاریخی این ایل می باشد. لیکن دست غدار فلک و استعمار انگلستان، سد راه دستیابی قشقایی ها به آمال خود شد و در حالی که می رفت تا یکی از بزرگترین پیروزی های مردم ایران و خصوصاً قشقایی ها را در تاریخ رقم زند، استعمار پیر دو دستگی و تفرقه را میانشان رقم زد و همه چیز به نفع انگلیسها تغییر یافت.

تحولات ایران در فاصله دو جنگ که تا حدود زیادی زاینده تحولات بین المللی بود قدرتگیری رضا شاه را در ایران در پی داشت. سیاست وی در قبال عشایر موجب گردید تا وی اقدام به اسکان و سرکوبی عشایر کند. قشقایی ها از جمله عشایری بودند که در دوران دیکتاتوری رضا شاهی شدیدترین سختی ها و بدترین سیاستها در موردشان اعمال گردید خصوصاً این که آنها محبوبترین و مقتدرترین ایلخان خود را در زندان قصر به مرگی مشکوک از دست دادند اما جنگ جهانی دوم و اشغال مجدد ایران توسط بیگانگان که سقوط رضا شاه را به همراه داشت موجب بازگشت قشقایی ها و قدرتیابی مجدد آنها گردید. این در حالی بود که آنها عامل بدبختی ایران و قشقایی ها را انگلیسها می دانستند. لذا آلمان را افقی تازه برای از میان بردن انگلستان دیدند لیکن این بار نیز موفقیت آنان را همراهی نکرد و علی رغم درگیری با دولت مرکزی که محرک اصلی آن انگلیسها بودند نتوانستند به آنچه که مقصودشان بود دست یابند با این حال تلاشهای آنان در دو جنگ جهانی علی رغم اینکه نتوانست خواسته هایشان را بر آورده سازد لیکن یکی از صفحات پر افتخار مبارزه مردمی را در مقابل هجوم و اشغال ناجوانمردانه خاک میهن، به دست قشقایی ها رقم زد.

این پایان نامه در پنج فصل نگارش یافته که فصل اول نگاهی کلی به اوضاع ایران قبل از جنگ جهانی اول دارد و از ابتدای قاجار آغاز و هر چه به دوره مورد بحث نزدیک می شود جزئیات بیشتری را مطرح می کند فصل دوم از شروع جنگ آغاز شده و دلایل ورود جنگ به داخل ایران و خصوصاً جنوب کشور و مقاومت های مردم جنوب و موضع این قشقایی تا مه ۱۹۱۸ را بررسی می کند. فصل سوم در گیریه های ایل قشقایی و نیروهای انگلیسی پلیس جنوب از ابتدای وقوع حوادث تا پایان کار را بررسی می کند. در فصل چهارم به اوضاع ایران و ایل قشقایی در فاصله دو جنگ پرداخته شده و به

آغاز جنگ و چگونگی اشغال ایران اشاره شده است. و در فصل پنجم روابط ایل قشقایی با انگلیسیها و آلمانی ها و تلاشهای این ایل را در جنگ جهانی دوم در مقابل نیروهای دولتی مورد بررسی قرار می گیرد.

اگر یادتان ماند و باران گرفت

دعایی به حال بیابان کنید

علی شهوند

شیراز پاییز ۸۶

معرفی و نقد منابع

ایران در جنگ بزرگ^۱

بی شک نتنها منبعی که بطور اختصاصی به تحولات ایران در جنگ جهانی اول پرداخته ، کتاب احمد علی سپهر (مورخ الدوله) تحت عنوان « ایران در جنگ بزرگ » است. سپهر سمت منشی سفارت آلمان در تهران بر عهده داشت . در بیشتر ملاقات ها و دیدارها و مراسم هایی که در سفارت آلمان انجام می شد. شرکت می نمود از اینرو به اسناد و مدارک دست اول دسترسی داشت و کتاب خود را بر اساس این اسناد به رشته تحریر در آورده است. او وقایع ایران را از تاجگذاری احمد شاه تا پایان جنگ جهانی اول در سال ۱۳۳۶/۱۹۱۸ شرح داده است. وی در مورد تشکیل نیروهای نظامی خارجی در ایران چون قزاق ها - پلیس جنوب و ژاندارمری مطالب مهمی را بیان کرده است . وی در این کتاب همچنین راجع به فعالیتهای واسموس در جنوب ایران ، تشکیل ژاندارمری و استخدام افسران سوئدی مطالب مهمی بیان کرده است . مورخ الدوله علیرغم این که تلاش کرده ، در اثر خود بی طرفی را نسبت به گروههای درگیر در جنگ رعایت کند ، بطور وضوح نسبت به آلمانها همدردی و از آنها جانبداری کرده است. او وقایع فارس را در زمان کودتای ژاندارمری به صورت اختصار شرح داده و راجع به دستگیری واسموس به وسیله حیدرخان حیات داوودی و واکنش های دولتهای ایران و آلمان نسبت به این مسئله هیچ اشاره ای نکرده است.

۱. سپهر، احمد علی (مورخ الدوله) ، ایران در جنگ بزرگ ، چاپ دوم ، تهران: نشر ادیب، ۱۳۷۸

خاطرات و خطرات^۱

که مشتمل بر یادداشتها و خاطرات مخبرالسلطنه از سلطنت ناصر الدین شاه قاجار تا سلطنت محمد رضا شاه پهلوی است. وی در شروع کتاب خود به گونه ای سعی در تجزیه و تحلیل مسائل مربوط به مشروطه دارد. او یکی از مشکلات مهم کشور را نا آشنایی با قوانین فرانسه و بلژیک که مورد استفاده مجلس ایران است می داند. وی همچنین در مورد اوضاع فارس که آن را بسیار منقلب می داند اظهار می کند « نظام السلطنه با صولت الدوله دست به دست هم داده اند و با قوام درگیر شده اند و به همین علت یعنی از هم گسیختگی اوضاع، سرانجام ورود نیروهای انگلیس را به فارس و جنوب ایران منجر می شود » او همچنین در مورد شرط حکومت صولت الدوله در فارس و فشارها و کارشکنی های دولت روسیه و انگلیس در آن نواحی مطالب جالبی را بیان می کند. او همچنین نقض بیطرفی ایران را به شدت محکوم می کند. اما تشکیل حزب دمکرات فارس و نفوذ آلمانها در این شهر منجر به این می گردد که هدایت به آلمان دوستی متهم گردد ولی این مسئله را درست نمی داند و مصالح دولت ایران را بر مصالح سایر دول ترجیح می دهد.

فارس و جنگ بین الملل^۲

محمد حسین رکن زاده نویسنده کتاب فارس و جنگ بین الملل را نیز با شیوه ای جدا از شیوه کتب تاریخی به موضوعات مختلفی که در جنگ جهانی اول در فارس و نواحی دشتستان و بوشهر وجود داشته، نگاشته است. نوشته وی بیشتر به سبک رمانهای تاریخی است تا کتاب تاریخی و به همین علت خواننده را برای یافتن مطالب مفید به زحمت می اندازد. وی در تشریح دلاوریهای نیروهای بیگانه ستیز در شیراز و بوشهر و کازرون بسیار سخن رانده است. از فعالیتهای عمال آلمانی در این نواحی علیه انگلیسی ها سخن سرایی کرده است. همچنین از ارتباط نزدیک میان مجاهدین شیراز و

^۱ هدایت، مهدیقلی (مخبرالسلطنه)، خاطرات و خطرات، چاپ سوم، تهران: نشر نقره، ۱۳۶۳

^۲ رکن زاده آدمیت، محمد حسین، فارس و جنگ بین الملل، چاپ سوم، تهران: انتشارات اقبال، ۱۳۴۹

نواحی بوشهر سخن گفته ، زیرا در این دوره میان نواحی شیراز و بوشهر نوعی ارتباط تنگاتنگ وجود داشته است.

عملیات در ایران^۱

جیمز ماپرلی^۲ در کتاب خود تحت عنوان عملیات در ایران که بیشتر کتاب نظامی محسوب می گردد تا سیاسی ، شرح بسیاری از اقدامات واحدهای انگلیسی در شرق - شمال و بخصوص جنوب ایران را آورده است اما در بعضی از جاها به گفته مترجم این کتاب شاید ادعاهای سیاسی او نتیجه نوعی خام اندیشی او نسبت به مسائل سیاسی است زیرا وی بسیاری از مسائل سیاسی را تنها با دیدن ظاهر قضایا قضاوت می کند. همچنین وی بر حسب آگاهیهای حرفه ای اش بسیاری از مسائل نظامی را بطور دقیق شرح می دهد. ارتباط عمال آلمانی با خوانین قشقایی ، تشکیل پلیس جنوب ، سیاستهای انگلیس در اروپا و آسیا را نیز به همراه دلایل خاصی برای توجیه هر کدام از اقدامات دولت همراه با نقشه های دقیق نظامی بطور بسیار خوب و به جا تشریح نموده است.

پلیس جنوب ایران^۳

فلوریدا سفیری در کتاب خود با عنوان پلیس جنوب ایران با سعی و همت بسیار زیاد مسائل متنوعی را مورد بررسی قرار می دهد. وضعیت اسفبار کشور به لحاظ سیاسی ، نظامی و اجتماعی . شرایطی را برای حضور فعال نیروهای نظامی بیگانه در ایران مهیا کرد. این شرایط وضعیت نیروهای انگلیسی را در مقابل دشمنان خود نشان می دهد ، از سویی برای مقابله با دشمنان و سرکوب نمودن آنان و از سویی دیگر برای حفظ منافع خود اقدامات گسترده ای انجام می دهد. اکتشافات نفت ، حساسیت های سیاسی در نواحی جنوب ، اقدامات فرستادگان ویژه نیروهای آلمانی ، عملیات عشایر و

^۱. ماپرلی ، جیمز ، عملیات در ایران ، ترجمه کاوه بیات ، تهران : انتشارات رسا ، ۱۳۶۹

^۲. James Moberly

^۳. سفیری ، فلوریدا ، پلیس جنوب ایران ، ترجمه منصوره اتحادیه و منصوره جعفری فشارکی ، تهران : نشر تاریخ ایران ، پاییز ۱۳۷۷

نیاز برای سرکوبی آنان از جمله مسائلی است که بطور بسیار دقیق در این کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. سابقه نیروی ژاندارمری و همچنین تشکیل پلیس جنوب ، تشکیلات نیروهای نظامی ایران و مشکلات آن ، از جمله ماحصل تلاش خانم سفیری می باشد که با رجوع به کتابخانه های شخصی و مراکز اسناد ، این موضوع را جمع آوری نموده است. سرانجام برخورد نظامی در منطقه فارس میان نیروهای دولت انگلیس و عشایر که بارها اتفاق افتاده بود وضعیت طرفین را روشن می سازد و نیروهای مردمی را مجبور به عقب نشینی می کند. که در این کتاب شرح بعضی از عملیاتها آورده شده است.

خاطرات اوکانر^۱ (از مشروطه تا جنگ جهانی اول)^۲

خاطرات فردریک اوکانر کنسول انگلیس در فارس از منابع اصلی راجع به اوضاع این ایالت در اوایل جنگ جهانی اول می باشد. اوکانر که از سال ۱۳۳۰/۱۹۱۲ هـ کنسول انگلیس در شیراز بود ، در جریان کودتای ژاندارمری در ۱۰ نوامبر ۲/۱۹۱۵ محرم ۱۳۳۳ بوسیله ژاندارمها دستگیر شد. او خاطرات خود را در شش فصل تدوین کرد و در فصول چهارم و پنجم و ششم که تحت عناوین کنسول شیراز ، جنوب ایران در جنگ بزرگ ، و اسارت در ایران نامگذاری شده ، اقدامات افسران ژاندارمری (با تحریک و پشتیبانی عمال آلمانی) را علیه انگلیسی ها شرح داده است. در خاطرات اوکانر جانبداری از انگلیسی ها و یافی و متمرّد نامیدن مخالفان آنها بسیار مشهود است.

---

^۱ Fredrick O'connor

^۲ اوکانر، فردریک ، از مشروطه تا جنگ جهانی اول (خاطرات فردریک اوکانر) ، ترجمه حسن زنگنه ، تهران : انتشارات شیرازه ، ۱۳۶۷

کتاب آبی^۱

کتاب آبی یا گزارش های محرمانه وزارت امور خارجه انگلیس درباره انقلاب مشروطه ایران نیز از منابع مهم این رساله است. در این کتاب گزارش ها و تلگرافهایی درباره اوضاع جنوب ایران وجود دارد که بیان کننده مواضع دولت انگلیس در قبال تشکیل ژاندارمری و حمایت آنها از آلمانها است. کتاب آبی در هشت جلد به کوشش احمد بشیری چاپ شده است.

کتاب سبز^۲

این کتاب که در سال ۱۳۲۹ ق در تهران و به کوشش رضا قلی نظام السلطنه مافی به چاپ رسیده است. حاوی قسمتی از مدارک وزارت خارجه ایران، در خصوص بیطرفی ایران در جنگ جهانی اول می باشد. اسناد مندرج در این کتاب شامل مراسلات و تلگراف های دولت ایران با دول متخاصم، دستورالعمل ها و مکاتبات راجع به بیطرفی سفارتخانه ای ایران در اروپا و حکام ایالات داخلی و گزارش های حکام در مورد نقض بی طرفی ایران توسط عوامل خارجی در ۶ ماه نخست جنگ جهانی می باشد این کتاب برای ارائه در کنفرانس صلح پاریس و طرح دعوی ایران به این صورت منتشر شده و در مقدمه آن نیز بحثی درباره تاریخچه بیطرفی از نظر روابط بین المللی آمده است.

گزند روزگار^۳

این کتاب تألیف نصراله سیف پور فاطمی است وی در این کتاب به شرح وقایع فارس در زمان جنگ جهانی دوم و وقایعی از تحولات آذربایجان پرداخته است. وی در این دوران شهردار شیراز بود که پس از شهریور ۱۳۲۰ به سمت استاندار فارس انتخاب شد. از آن جا که خود وی در متن وقایع قرار داشته لذا به شرح دقیق وقایع و حوادث به صورتی خاطره مانند می پردازد.

^۱ کتاب آبی، (گزارشهای محرمانه وزارت امور خارجه انگلستان)، به کوشش احمد بشیری، تهران: نشر نقره، ۱۳۶۷.

^۲ کتاب سبز، با مقدمه رضاقلی نظام السلطنه مافی، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳.

^۳ سیف پور فاطمی، نصرالله، گزند روزگار، تهران: نشر شیرازه، ۱۳۷۹.

سپیده دم در ایران^۱

کتاب سپیده دم در ایران تألیف شولتسه هولتوس است وی که در آغاز جنگ به عنوان کنسول آلمان در تبریز به این شهر آمد پس از شهریور ۱۳۲۰ هنگام فرار توسط انگلیسی ها در بیرجند دستگیر شد؛ لیکن پس از مدتی موفق به فرار شد و با دعوت ناصرخان قشقایی به عنوان مشاور نظامی به میان این ایل رفت وی پس از جنگ خاطرات خود را به صورت کتاب در آورد این کتاب ترجمه مهرداد اهری است. شولتسه در این کتاب تمام وقایع را که میان ایل قشقایی و دولت مرکزی گذشته بود و درگیریها را که خود در آنها حضور داشته و همچنین نبرد سمیرم را که در آن حضور نداشته شرح داده است. از آنجا که وی پس از جنگ خاطرات خود را به صورت کتاب درآورده امکان کم و زیاد مطالب وجود دارد.

سایر منابع .....

تاریخ نگاران که شیفته کارهای تاریخی هستند و مسائل کلی و تاریخ جهان و رخدادها و جریان های مهم آن را مانند جنگ جهانی اول و ... تجزیه و تحلیل و ارزیابی می کنند ، اقدام به نوشتن کتابهایی در خصوص وضعیت جنگ جهانی اول در ایران و فارس کرده اند. این کتابها اطلاعات با ارزشی را در اختیار محققین قرار می دهد. بعنوان نمونه می توان به کتابهایی چون واسموس لورنس آلمانی^۲ ، ایران در جنگ جهانی اول تألیف میروشنیکف روسی^۳ ، پیش بسوی شرق^۴ تألیف اولریخ گرکه و ... اشاره کرد.

۱. هولتوس ، شولتسه ، سپیده دم در ایران ، ترجمه مهرداد اهری ، تهران: نشر نو، ۱۳۶۶

۲. سایکس ، کریستوفر، واسموس یا لورنس آلمانی ، ترجمه فرشته میر فخرایی ، تهران : نشر نویسا ، ۱۳۷۵

۳. میروشنیکف ، ل. ی، ایران در جنگ جهانی اول ، ترجمه ع دختانی ، تهران : امیر کبیر، ۱۳۲۵

۴. گرکه ، اولریخ ، پیش به سوی شرق ، ترجمه پرویز صدری ، تهران : انتشارات کتاب سیامک ، پاییز ۱۳۶۸